

Összművész toronyörök

Gondolatok Juhász Zsolt és a Duna Művészegyüttes Héttorony című előadásáról

Amikor azt halljuk, összművészet, sok minden eszünkbe juthat. Például az opera, ahol egyszerre találkozik a zene, az irodalom, a színművészet, az építészet, a tánc-, képző- és textilművészet. Vagy beugorhatnak olyan előadások, ahol verseket zenésítenek meg, miközben minden költeményhez másik bort kínálnak. Esetleg egy parfümőr társít illatokat olyan szobrokhoz, amelyeket közben lerajzolnak a nézők – csukott szemmel. Tréfálkozást félretéve, akármennyire is engedjük szabadon a fantáziánkat, egészen biztosan nem találjuk ki azt a fúziót, amely a 2021-ben bemutatott *Héttorony* című táncelőadáshoz vezetett. Egy legendás építész személyiségének magán túlmutató jegyeit néptáncszínpadra tenni egy zeneszerző harminc évvel ezelőtti világiállításra komponált zenéjéből kiindulva, egy műfaji határokat nem ismerő zenei társulás közreműködésével, hét, eltérő karakterű koreográfus elképzelései alapján, stilizált jelmezzel, szimbolikus díszlettel és ingergazdag vetítéssel? Még összefoglalni is fárasztó. Miközben az eredmény egészen magával ragadó. És persze tipikusan olyan produkcióról van szó, amit látni kell, nem pedig magyarázni, mégis talán érdemes áttekinteni, hogyan alakult ki ez a koncepció, és mennyi emelet rakódott rá az alapra, mire felépült ez a makoveczien sokszínű és kreatív művészeti épület.

A történet 1991-ben kezdődik. Vagy még inkább a 80-as évek kezdetén. A tízes évei elején járó Juhász Zsolt ugyanis ekkor már tagja volt annak a Szeged Táncegyüttesnek, amellyel rendszeresen járták az ország nagy táncfesztiváljait. S noha az együttesben az autentikus iskola tanait sajátította el, Juhászt a kezdetektől a kísérletező táncszínházi előadások ragadták magukkal igazán. Később, állandó alkotási kényszerben „szenvedő” táncosként a koreografálás felé fordult. A folytatás jól ismert: a Duna Művészegyüttes művészeti vezetője, azóta Harangozó Gyula- és Imre Zoltán-díjas, a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjével kitüntetett koreográfus lett. Alkotó ember, aki bármikor találkozik izgalmas emberekkel és érdekes témákkal, rögtön együttműködésben és új produkcióban gondolkodik. Kíváncsi zenerajongó, aki, amikor nem Dire Straits-számokat hallgatott, a Muzsikás és a Vízöntő zenéit hallgatta rongyosra. Egy türelmes művész, aki belleszeretett *A magyartölgy mítoszai* című zenébe, és har-

minc évet várt a megfelelő alkalomra, hogy végre színpadra varázsolhassa, ami a fejében anno megjelent.

De ne rohanjunk ennyire előre, vissza 1991-hez. Illetve megint egy kicsit régebbre... 1954-ben Kiss Ferenc nemcsak a napvilágot látta meg, hanem a népzene is meghallotta. Olyan közegben nőtt ugyanis fel, ahol a nagyszülőök paraszti származása miatt és a kárpátaljai rokonságnak köszönhetően nagyon hamar találkozott a folklórral. Később klasszikus hegedűt tanult, de az anyatejjel magába szívott népzene nem tágított mellőle. 1973 elején csatlakozott a Vízöntő együtteshez, a következő évtől pedig már zenészként a Bihari János Táncegyüttest kísérte, ahol együtt dolgozhatott többek között Novák Ferenc „Tatával” és Foltin Jolánnal. Számára nem létezik éles határ autentikus és feldolgozott népzene között, hiszen minden interpretáció feldolgozás, miközben valamennyi szívből jövő hang autentikus. Ebből a felfogásból következően igen egyedi hangot ütött meg úgy a Vízöntőben, mint később a Kolindában is, népzene kutatóként pedig sosem vette le kezét a folklór esztamban lüktető ütőeréről. Munkásságát 2013-ban Prima díjjal ismerték el, e cikk megjelenésekor pedig már javában tervezi a 70. születésnapja apropóján készülő, főbb zenei állomásait felvonultató koncertjét.

Most vissza 1991-hez: ebben az évben találkozott először Kiss Ferenc Makovecz Imrével. Ekkor hirdette meg a nemrég Kossuth-díjjal elismert építész a pályázatot, amely az 1992-es sevillai világiállítás Makovecz tervezte magyar pavilonjának zenéjére szólt. És ebben az évben nyerte meg Kiss Ferenc a pályázatot. (Hogy milyen sokrétű baráti kapcsolat alakult ki később köztük, azt a zeneszerző nagyon szépen kifejti az *Országépítő* 2012/3. számában megjelent *Vérnarancsliget a Héttorony alatt* című cikkében, amelyben arról is szó esik, hogy Kiss Ferenc ismertette meg Makoveczcel a Héttorony legendáját.) Az építész eligazítást tartott, ahol részletesen mesélt a készülő pavilon filozófiájáról, Kiss Ferenc pedig belekezdett élete egyik legizgalmasabb komponálási folyamatába. Másodpercről másodpercre dolgozta ki, hogy hol és mikor milyen zene vagy hangeffekt szóljon. Így emlékszik vissza a folyamat elejére: „Vettem egy Mini Discet, és elkezdtem a hanggyűjtést. A Tisza-parton hasalva tücsköt vettem fel, madárhangot, városi zajokat, zörejeket és ajtócsapódást

rögízíttem. Azt hitték, megbolondultam: egy hatalmas bérház kapuját csapkodtam, de később ezzel indult a zene, amikor a pavilonba beengedett közönség mögött becsukódott az ajtó. Miután felvettem ezt a rengeteg hangot, csináltam egy zenei forgatókönyvet, megrajzoltam a zene teljes struktúráját: hogy hol úszik be az adatközlő hangja, mikor szólal meg ez, mikor folytatódik az. Mindezt találmokra, hiszen ekkor még nem tudtuk bejárni az épületet. Aztán tavasszal kétszer is kimentem, hogy finomhangoljam a zenét, és a belépéstől kezdve kipróbáljak mindent olyan tempóban, ahogy a közönség majd halad. A hanganyag egy tizenhat sávós lejátszórendszeren szólt, ahol a hangszórók a legkülönbözőbb helyeken voltak elhelyezve.”

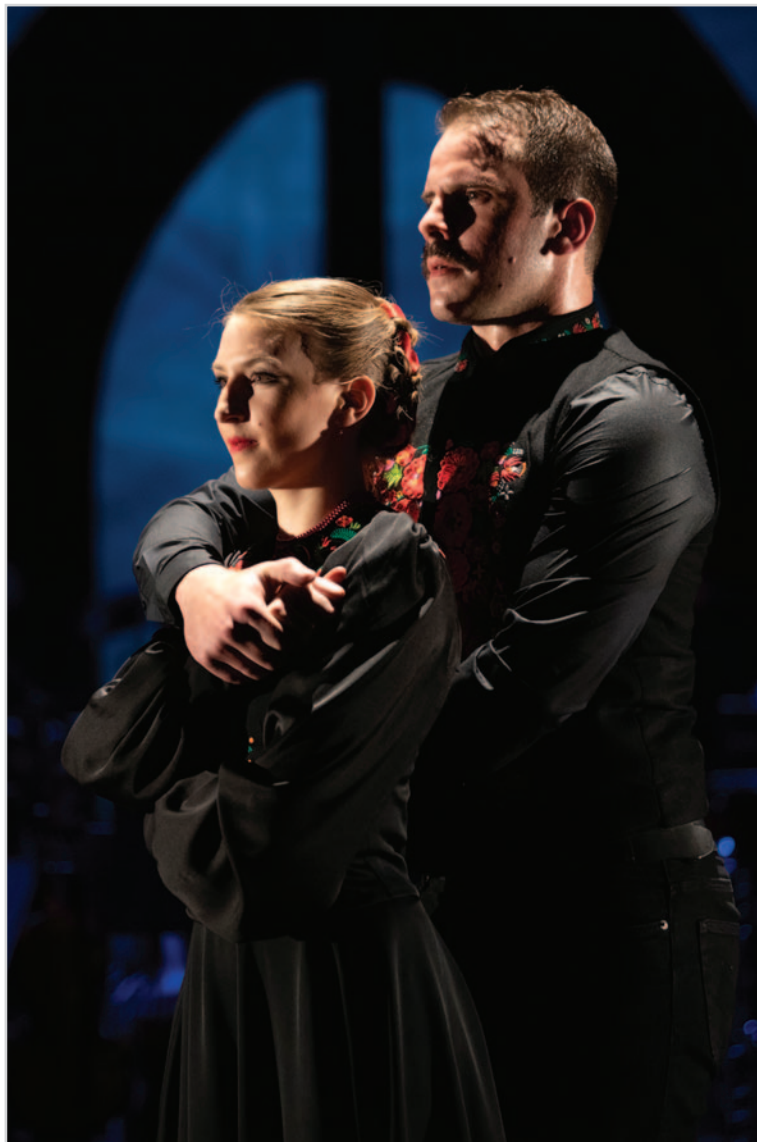
A legendás pavilon ugyancsak legendássá vált zenéje *A magyartölgy mítoszai* címet kapta. (Az épület belsejének egyik központi eleme volt a gyökerestül kiállított magyartölgy. Ennek a nevével játszott el Kiss Ferenc, amikor a magyarság történetét az öreg fák misztériumaival ötvözve megálmodta a címet.) A zeneköltemény később *A Héttorony hangjai* című lemez zárószáma lett. Ez az a bizonyos lemez, amely akkora hatást gyakorolt Juhász Zsoltra, aki pechére néhány hónappal később érkezett a Duna Művészegyüttesbe, mint hogy kimehessen velük a világkiál-

lításra. Nem hallotta tehát élőben a művet, mégis úgy érezte, „*ezt a zenét nekem írták, ez én vagyok*”. Nem ismerte személyesen Makovecz Imrét, „de annyit olvastam róla, és annyit hivatkozunk rá, mintha jól ismerném. Sokat hatott rám, és nagyon inspiráló a személyisége és a művészete.” Adott tehát egy építész, aki megteremti a magyar organikus építészetet, és közben épp 1992-ben, huszonketted-magával megalapítja a Magyar Művészeti Akadémiát. Adott egy zeneszerző, aki kompromisszumokat nem ismerve megvalósítja azt, ami a fejében megszületik. És adott egy koreográfus, aki szerelmes a néptáncba, és minden néptáncalapon feldolgozva jelenik meg a fantáziájában. Három művész, akik nagyon különbözők, mégis borzasztóan hasonlóak. Három művész, aki tisztelettel nyúl a múlt értékeihez, és eredetit, organikusait, a hagyományainkból gyökerezőt teremt. A kacskaringós felvezetés, vagyis a sok szálon futó előtörténet ellenére is kijelenthetjük, hogy találkozásuk sorsszerű volt.

De mégis hogyan született meg a *Héttorony*? Juhász Zsolt szeretett volna közreműködni a Makovecz által épített terekben előadott koncerteken, vagyis a Héttorony Fesztiválon, amely Kiss Ferenc művészeti vezetése alatt akkor már egy évtizede létezett. A fesztivál egyik mozgatórugója, Küttel Dávid hívta fel a figyelmét, hogy 2021-ben

*Héttorony –
Makovecz Imre
emlékére*
Előadja a Duna
Művészegyüttes,
Vecsei H. Miklós
és az Etnofon
Zenei Társulás
rendező-
koreográfus:
Juhász Zsolt
2023
Fotó:
Végh Tamás
© Duna
Művészegyüttes

Héttorony –
Makovecz Imre
emlékére
Előadja a Duna
Művészegyüttes,
Vecsei H. Miklós
és az Etnofon
Zenei Társulás
rendező-
koreográfus:
Juhász Zsolt
2023
Fotó:
Végh Tamás
© Duna
Művészegyüttes

lesz Makovecz halálának tizedik évfordulója. Nem is kellett több a koreográfusnak, hiszen az ötlet hosszú ideje ott várakozott már a fejében. A darab sok szempontból rendhagyó a Duna Művészegyüttes életében. Egyrészt a megszokott, évekre történő előretervezés helyett spon-tán műsorra tűzött előadás lett, amely talán a szokásosnál is intenzívebb, és a hét koreográfus miatt ötletektől túlcsonduló próbafolyamat útján készült. A koncepció a következő lett: Kiss Ferenc zenéire tánccal mutatni be Makovecz az egész emberiség számára tanulságos szellemiségét. Nem az építészetet szerették volna táncba önteni, és semmiképp sem Makoveczról szóló ismeretterjesztő előadást terveztek, sokkal inkább egy olyan, szakralitással is átitatott szellemi és társadalmi szabadulástörténetet kívántak elmesélni, amely közösségről, egyénről, otthonról, kapcsolódásokról, felelősségről, szerelemről, nehézségekről, egyszóval az életről szól.

A Héttorony zenéjének origója *A magyartölgy mítoszai* lett, de a többi tételben is mind Kiss Ferenc számai szó-lalnak meg. A nyitó- és zárótételből, valamint a hét állomás-ból felépülő előadást élő zenével kísérik, ezért szükség volt a lemezeken szereplő számok újragondolására, hiszen például *A magyartölgy mítoszai* tele van olyan speciális hangzásokkal, amelyeket egykor stúdióban keverték ki. Kiss Ferenc az azóta megalapított Etnofon Zenei Társu-lással fogott hozzá a munkához, de a Göncöl zenekar is csatlakozott a projekthez. Az elektromos gitártól az éne-ken és dobon át a népi hegedűig ívelt a zenei apparátus, és végül Novák Péter (a mostani előadásokon Vecsei H. Miklós) frontemberségével összeállt a Makovecz-idéze-tek és Kiss Ferenc-számokat tartalmazó zenei anyag. A Héttoronyban szereplő zenék mindegyike egy-egy ko-reográfiához készült hajdanán, de egy kivételtől eltekintve nem e koreográfiák felújítása történik a műben, hanem a zenék teljes újrahasznosítása. A produkció rendező-koreográfusa – állítása szerint véletlenül, de vajon létez-nek-e véletlenek egy ilyen szövevényes történetben? – hét koreográfust kért fel a táncételek kidolgozására.

A táncestet *A halál árnyékában* című tétel nyitja. Ez *A Héttorony hangjai* nyitószáma, így keretes szerkezetet alkot a lemezt és a koreográfiát is záró *Magyartölgy míto-szaival*. A zene eredetileg Foltin Jolán koreográfiájához készült: Szilágyi Domokos és Pilinszky János egy-egy zsidó témát boncolgató versét dolgozza fel. Juhász Zsoltnak itt Makovecz, a rendszerváltó értelmiségi lebegett a szeme előtt. Egy erős személyiség, aki kirángatja a magyarokat a mocsárból, hogy segítséget nyújtson a felemelkedéshez. Az újrakezdés, a lázadás, a szembeszállás a tétel témája, a környezete pedig a rendszerváltás helyett a kommunista diktatúra világa. A tiszta feketében, stilizált magyar mo-tívumokkal díszített ruhában megjelenő táncosok közt (jelmeztervező: Túri Erzsébet) feltűnik egy angyalszerű, fehér ruhás alak, aki próbálja felrázni a reményvesztett közösséget.

A somogyspecialistának is nevezhető Appelshoffer János készítette a következő tételt, a *Fúnak a fellegeket*. A zene ugyan somogyi ihletésű, de hamar eltávolodik az ott gyűjtött dallam stílusától. A tétel ugyancsak rabságot, még inkább a rabságból való szabadulni akarást jeleníti meg. A felhasznált pásztornótával Makovecz mint lelki-pásztor, mint őrző, védő, terelő figura jelenik meg, aki képes valami újat mutatni az arra nyitottak számára. Egy elnyomott pásztor, egy elnyomott lélek története ez, aki kiszabadul, hogy aztán megkezdje alkotói virágkorát. Ám az alkotói folyamat telis-tele van belső vívódásokkal. A sok szépség és öröm mellett folyton ott van a kín és ke-serv is. Ezt ábrázolja Mihályi Gábor víziója nyomán az *Azt hittem* című tétel. A *Gitania express* című *Vízöntő*-leme-zen megjelent zenét Kiss Ferenc eredetileg édesanyja ha-

lálára komponálta. A cigánygyűjtésből származó dallam a *Héttorony*ban is kötődik egyfajta anyafigurához, amennyiben a tétel főhőse egy rejtélyes, de inspiráló nővel kerül kapcsolatba belső vívódásai közepette.

– Woodstock! – kiáltott fel azonnal Kocsis Enikő, amikor Juhász Zsolt felkérte őt, hogy koreografálja meg a *Tavaszi szél* című tételt, amely az alkotóművészeket is utolérő szerelemről, a tavaszon keresztül az újjászületésről, a belső és külső szabadságélményről szól.

A pezsgő tételben a fiatalok kiszabadulnak a természetbe, ahol hatalmas örömtáncot lejtenek, mindez tele erotikával és szerelemmel. Hasonló lelkesedéssel és spontaneitással szakadt ki még a 80-as évek második felében a zene Kiss Ferencből is, aki alaposan át- és megdolgozta a közismert dallamot. Az eredmény a *Vízöntő*-koncertek egyik legjobban várt pillanata és állandó zárószáma lett. Ez a tétel tehát mind zenéjében, mind táncában az önfelelt felszabadultságot sugározza.

A nagy szerelmekből aztán komoly elköteleződés lesz. Családteremtő fúzió, fellángolások utáni biztonságos megnyugvás. Nem az esküvő aktusa tehát a legfontosabb a *Nász*

című tételben, hanem a kötődés. A zene szerepel a *Héttorony hangjain*, eredetileg pedig egy Foltin-koreográfiához készült. „Olyan kifinomultan, árnyaltan és líraiain gondolkodott a párkapcsolatokról, ami nagyon inspiráló volt” – emlékszik vissza Kiss Ferenc Foltin Jolánra és a mű születésére. A táncot egy nagyon különböző, de hasonlóan érzékeny koreográfus, Horváth Zsófia gondolta újra, aki hihetetlenül szépen fogalmazta meg az egymásra találás és elköteleződés már-már spirituális megvalósulásait.

A fokozatos kiszabadulás és béke után a *Kalitka* visszatér a rabság gondolatköréhez, ám ez a rabság valami egészen más. Túlzásba vitt szerelem, párkapcsolaton belüli elnyomás, nőt magához láncoló, pontosabban kalitkába záró férfi elevenedik meg, és mindvégig ott az üzenet: egy kapcsolat csak a kellő szabadság megadásával lehet egészséges. Kicsit távolabbról nézve pedig: egyetlen jobbító szándékú változás sem eredményez automatikusan gördülékeny, akadálymentes utat. Talán sosem szabadulunk meg teljesen a múltból magunkkal hurcolt hibáinktól, nehézségeinktől. Ez az a bizonyos egyetlen koreográfia, amely nem erre az alkalomra született, hanem mintegy

Héttorony –
Makovecz Imre
emlékére
Előadja a Duna
Művészegyüttes,
Vecsei H. Miklós
és az Etnofon
Zenei Társulás
rendező-
koreográfus:
Juhász Zsolt
2023
Fotó:
Végh Tamás
© Duna
Művészegyüttes

harminc évvel ezelőtt. Foltin Jolán nemcsak a táncba, de a zenébe is határozottan beleszólt. Hosszasan csiszolgatták közösen, mire megszületett a *Kalitka* zenéje.

Nemcsak az ember és ember közti kapcsolódás bonyolult, hanem az ember közösséghez való viszonya is. A Fitos Dezső által koreografált *Ady verbunkja* ebben a koncepcióban a magyarok Európával való kapcsolatát mutatja be: az Unióba kerülés, valamint abban való létezés és azonosulás ironikus karikatúrája. A *Nagyvárosi bujdosók* lemezen megjelent zene kicsit Ady, de leginkább a nála kevésbé mélyről hóbörgő, melldöngető magyarok kritikájaként született. Ki az igaz magyar? Mit jelent tartozni valahová? Az ötlet Nagyváradon fogant meg Kiss Ferencben, aki először csak annyit fundált ki: mi lenne, ha Ady táncolna... Mindehhez egy világhírű ritka magyar dallam dukált, a *Héttorony* esetében pedig Fitos Dezső koreográfiája.

A zárótétel előtti utolsó állomás a *Kés és kereszt tangó*, amelynek zenéje ugyanarról az albumról származik. S bár a szakrális zsidó dallamra írt Kiss Ferenc-szöveg eredetileg a fiatalokúak megrontásáról elmélkedik, Juhász Zsoltnál két világ ütközik, vagy inkább találkozik békésen: a folklór és a világi (tangó), urbánus kultúra. Akárcsak Makovecz művészetében: megfér egymás mellett a nemzeti hagyomány és a kozmopolita szemlélet. Az első tételben látott fehér ruhás nő után most egy férfin tűnik fel a fehér jelmez, míg a párján továbbra is fekete van, ezzel is hangsúlyozva a jin és jangként egymással harmóniában álló elemeket.

Végül elérkezünk a teljes megtisztuláshoz: a táncosok immár mindannyian fehérben lépnek színpadra, és ebben az emelkedett pillanatban megszólal *A magyartölgy mítoszainak* zenéje. Az éggel és a földdel való kapcsolattartás és kommunikáció jelenik meg, amikor a táncosok dervisként kezükkel egyszerre nyúlnak ég és föld felé az éltető energiáért. Az ember megtalálta a közös hangot a természettel, és meglelte helyét a világban. Akárcsak a sevillai magyar pavilon üvegfüdémjénél, ahol egyszerre látta a látogató a talpa alatt az alsó világot, ő maga a hatalmas fával a jelenben állt, felfelé pedig megpillanthatta az eget.

Tehát hosszú utat követünk végig a *Héttorony*ban, amely út korántsem mentes az akadályoktól. De ezek is szükségesek a végeredményhez, hiszen ahogy az előadásban

is elhangzik: „mindennek rendelt ideje van” (*Prédikátor könyve*, 3. fejezet). Ezzel az idézettel az alkotók gyakorlatilag örök érvényűvé tették a produkciót, hiszen ebben benne van az ember minden szépsége és gonoszsága, jó-sága és önpusztítása.

Végül néhány szót még Makovecz Imréről, hiszen nem csak szellemiségében jelenik meg az előadásban. A Duna Művészegyüttes világosítója, Lendvai Károly tervezte azt a vetítési anyagot, amelyen többek közt Makovecz vázlatai és írásai is megjelennek olykor. Ezen kívül a látvány meghatározó része Turi Attila díszlete. Turi az egyik legkiemelkedőbb Makovecz-tanítványként álmolta meg, hogyan jelenjen meg a mester művészete nem túl direkt módon. Az eredmény egy épületgerinc, egy afféle bordázat lett, amely emlékeztet a makovecki formákra, miközben az emberi agytól az anyaméhen át számos, az élethez kapcsolódó asszociációs lehetőséget nyújt.

Mondják, hogy a tánc a pillanat művészete, az építészet viszont örök műveket alkot. Ehhez képest a *Héttorony* már több tucat magyarországi és határon túli város közönségét örvendeztette meg, miközben Makovecz pavilonja az enyészeté lett. Vagy inkább az enyészete volt, míg egy spanyol milliárdos, Mario López Magdaleno cége nem vette meg, és fel nem újította. Makovecz Imre legismertebb alkotása így 2023 novembere óta újra teljes pompájában megtekinthető. Megmenekült hát a kultúránk egy fontos darabja. És milyen szimbolikus: a Héttorony legendájában ez a bizonyos hét torony valami nagyon értékes kincset őriz. Ahogy a produkciós adatlapon olvashatjuk: „A Héttorony-legenda szimbolikája számos alkalommal feltűnt a magyar kultúrtörténetben. Számunkra a Kárpát-medence népi műveltsége, kollektív emlékezete és kreativitása, valamint a nagy elődök szellemi hagyatéka jelenti azt a kincset, amit a Héttorony magában rejt Bécs, Kassa, Munkács, Brassó, Újvidék, Zágráb és Maribor tornyai ölelésében. E kincsek között találjuk Makovecz Imre életművét is.” Ezt az életművet, vagyis az egyik tornyot mentette meg a córdobai beruházó, és ezt a tornyot őriz Juhász Zsolt és Kiss Ferenc előadása is. Drukkoljunk közösen, hogy a toronyőrök egymásra találjanak, és a *Héttorony* eljusson a lehető legautentikusabb helyszínre, a héttornyú Makovecz-pavilonba.